

Inspektion vid Haparanda tingsrätt den 20–22 maj 2014

Inledning

Den 20–22 maj 2014 genomförde justitieombudsmannen Lars Lindström tillsammans med byråchefen Carina Bring Sjögren och föredragandena Erika Bergman, Erika Enlund och Lena Lindbäck en inspektion vid Haparanda tingsrätt.

Ett antal mål och ärenden granskades och torsdagen den 22 maj 2014 hölls en översiktlig genomgång med tingsrättens personal då iakttagelserna redovisades.

Inledande samtal

JO mottogs tisdagen den 20 maj 2014 av lagmannen Agneta Karlsson, som visade runt i domstolens lokaler. Därefter lämnade Agneta Karlsson en redogörelse för förhållandena vid tingsrätten och uppgav i huvudsak följande.

Tingsrätten har tio anställda. En rådmantjänst och en domstolssekreterartjänst är för närvarande vakanta. Alla anställda upplever att läget är arbetstyngt. Tingsrätten har under ett års tid försökt rekrytera en ny rådmann och det har varit mycket få sökande. För närvarande arbetar förstärkningsdomaren Jan-Erik Oja och pensionerade rådmannen Matti J Laakso vid tingsrätten. Vid jävssituationer lånar tingsrätten in domare från bl.a. Luleå tingsrätt.

Tingsrätten har tre rotlar. Lagmannen ansvarar för rotel 1 och rådmannen Annika Nilsson för rotel 3. Rotel 2 är för närvarande vakant. Samtliga rotlar har inlottning av tvistemål medan ärenden lottas på rotel 2 och 3. Under tiden rotel 2 är vakant delar Agneta Karlsson och Annika Nilsson på ansvaret genom att Agneta Karlsson har drivningsansvar för mål och ärenden med jämna nummer och att Annika Nilsson har drivningsansvar för mål och ärenden med ojämna nummer.

Brottmålen lottas på en brottmålsenhet och de två ordinarie domarna är ansvariga för målen varannan vecka. Tidigare har beredningssekreterare haft ansvar för beredningen men på grund av arbetsläget är det för tillfället Agneta Karlsson och Annika Nilsson som bereder brottmålen. Notariebrottmålen bereds dock av behöriga notarier. Tingsrätten har två fasta tingsdagar i veckan, tisdagar i

Haparanda och onsdagar i Kalix. Kansliet fördelar ut brottmålen på tingsdagarna och ett halvår i förväg fördelar Agneta Karlsson och Annika Nilsson tingsdagarna.

Agneta Karlsson överlämnade en sammanställning avseende målutveckling per målkategori.

JO hade före inspektionen fått del av bl.a. arbetsordning för tingsrätten med bilagor, verksamhetsplan och statistikuppgifter.

Inspektionens omfattning

Vid granskningen kontrollerades de 20 äldsta pågående brottmålen, de 15 äldsta pågående tvistemålen, de 15 äldsta pågående ärendena, de 20 senast avgjorda brottmålen, de 15 senast avgjorda tvistemålen och de 15 senast avgjorda ärendena. Vidare kontrollerades de 10 äldsta pågående respektive de 10 senast avgjorda brottmålen, tvistemålen och ärendena som skulle avgöras respektive hade avgjorts av notarier, de 5 senaste häkningsbesluten, de 5 senaste konkursbesluten, de 10 äldsta pågående äktenskapsmålen, ärenden om hemliga tvångsmedel från åren 2012-2014, ansökan och beslut i administrativa ärenden där part gett in en ansökan enligt lagen (2009:1058) om förtursförklaring i domstol samt 2012 och 2013 års underrättelser enligt 19 kap. 14 a § andra stycket ärvdabalken, ÄB. Domböcker för brottmål år 2012, dom- och beslutböcker avseende brottmål, tvistemål och ärenden för år 2013 samt motsvarande sammanställningar för år 2014 granskades stickprovsvis.

Under inspektionen erhöles muntliga upplysningar rörande handläggningen av vissa mål och ärenden. De uppgifter som framkom redovisas inte i detalj i protokollet men har givetvis beaktats vid ställningstagandena.

Följande iakttagelser gjordes.

Allmän tolk

Enligt förordningen (1984:140) om allmän tolk ska allmän tolk finnas vid bl.a. Haparanda tingsrätt. Företrädare för tingsrätten upplyste vid inspektionen att det inte funnits någon allmän tolk vid tingsrätten sedan 2008 och att det heller inte fanns behov av någon allmän tolk.

JO Lars Lindström: Det bör inte finnas regler som varken tillämpas eller behövs. Jag avser därför att underrätta Justitiedepartementet om saken genom att sända över ett exemplar av detta protokoll.

Tingsrättens arbetsordning

Fördelningen av mål och ärenden

Enligt 15 § första stycket förordningen (1996:381) med tingsrättsinstruktion, TI, ska för varje mål och ärende vid varje tidpunkt finnas en ansvarig domare. Enligt bestämmelsens tredje stycke ska den närmare ansvarsfördelningen framgå av arbetsordningen.

JO Lars Lindström: I punkt 4.1 i tingsrättens arbetsordning och i den fördelningsplan som är en bilaga till arbetsordningen finns bestämmelser om fördelningen av tvistemål och domstolsärenden. Däremot är regleringen för brottmålsdel inte fullständig. Det bör framgå vem av domarna som är ansvarig enligt 15 § TI för ett brottmål i olika skeden av handläggningen. Det bör också framgå hur tingsrätten bestämmer vem som ska vara ordförande vid en huvudförhandling i ett brottmål och vem som ska avgöra ett brottmål som ska avgöras utan huvudförhandling.

Särskilt om fördelningen av s.k. ungdomsmål

Enligt 25 § första stycket lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL, ska mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt tjuugoett år handläggas av lagfarna domare som särskilt har utsetts av domstolen att handlägga sådana mål. Detsamma ska gälla i fråga om nämndemän som anlitas för tjänstgöring i sådana mål. I mål som rör brott på vilket endast böter kan följa får, enligt andra stycket, andra domare och nämndemän anlitas.

Tidigare (fram till den 1 juli 2001) gällde att ungdomsmålen skulle handläggas av domare som med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare var särskilt lämpade för uppgiften. Det visade sig emellertid vara mycket svårt för domstolarna att tillämpa lämplighetsrekvisitet varför detta fick utgå när bestämmelsen gavs sin nuvarande lydelse. I förarbetena angavs emellertid att det finns flera fördelar med att handläggningen av ungdomsmål är koncentrerade till vissa domare och rotlar, exempelvis genom att rotelinnehavaren får stor kunskap om de särskilda regler som gäller för just ungdomsmålen och för ungdomars situation i dag, och att det därför alltså finns skäl att behålla specialiseringen beträffande ungdomsmål (prop. 2000/01:56 s. 20 f).

JO Lars Lindström: I tingsrättens arbetsordning finns inga föreskrifter om att ungdomsbrottmålen ska handläggas av särskilt utsedda domare och nämndemän på det sätt som föreskrivs i 25 § LUL. Jag förutsätter att tingsrätten snarast vidtar nödvändiga åtgärder för att rätta till det.

Brottmål

Utfärdande av stämning i brottmål

Vid inspektionen uppmärksammades dröjsmål med utfärdande av stämning i några brottmål. I t.ex. tingsrättens mål B 182-11 kom ansökan om stämning in till domstolen den 6 april 2011. Den 3 maj 2011 utfärdade tingsrätten stämning i målet och kallade till huvudförhandling. I mål B 269-11 kom ansökan om stämning in till tingsrätten den 14 juni 2011 och stämning med kallelse utfärdades den 8 juli 2011. I mål B 876-12 kom ansökan om stämning in den 7 mars 2014 och tingsrätten utfärdade stämning med kallelse den 24 april 2014. I mål B 508-13 kom ansökan om stämning in till tingsrätten den 9 juli 2013 och stämning med kallelse utfärdades den 8 augusti 2013.

JO Lars Lindström: När en stämningsansökan kommer in till rätten, ska rätten enligt 45 kap. 8 § rättegångsbalken, RB, pröva om ansökan ska avvisas. Denna prövning bör ske snarast och torde i allmänhet göras i anslutning till att stämningsansökan kommer in till rätten. Om ansökan inte avvisas, ska rätten enligt 45 kap. 9 § RB utfärda stämning på den tilltalade att svara på åtalet. Någon tidsfrist för utfärdande av stämning har inte föreskrivits men bestämmelsen torde förutsätta att stämning utfärdas utan dröjsmål. Det är angeläget att så sker, dels av det skälet att den tilltalade inte ska vara ovetande om att åtal väckts, dels eftersom vissa rättsverkningar är knutna till den tidpunkt då den tilltalade delges stämning. Om beslut har fattats att stämning ska utfärdas, bör ett sådant beslut verkställas snarast.

Det är givet att det kan fordras viss tid för överväganden av rättslig art innan beslut om att utfärda stämning kan fattas. Likaså kan ibland, sedan beslut väl fattats, ett visst dröjsmål med att utfärda stämning vara befogat av mera praktiskt betonade skäl, t.ex. därför att kallelse till huvudförhandling ska ske i stämningen och en tingsdag är under planering eller på grund av att ett skadeståndsanspråk avvaktas. I brottmål bör emellertid stämning inte utfärdas senare än inom ett par veckor efter det att stämningsansökan kommit in till rätten (jfr JO 1989/90, s. 30, dnr 2855-1987). Om inte någon av nu nämnda situationer är för handen, bör däremot stämning utfärdas utan dröjsmål.

Det är således inte godtagbart att det dröjde så lång tid som i de nu redovisade målen innan stämning utfärdades. Om det inte är möjligt att inom ett par veckors tid hitta en lämplig dag för huvudförhandling så att stämning och kallelse kan ske samtidigt är det viktigt att stämning utfärdas i avvaktan på att tid för huvudförhandling i målet kan bestämmas.

Bevakning av delgivning av stämning i brottmål

Vid inspektionen uppmärksammades att det i några brottmål förekom längre perioder av passivitet mellan tingsrättens försök att delge den tilltalade stämning i målet. I vissa av dessa mål hade åtalspreskription inträtt. Som exempel kan nämnas följande.

I mål B 787-12 kom ansökan om stämning in till tingsrätten den 8 november 2012. Åtalet avsåg ett brott begånget den 29 februari 2012 för vilket åtalspreskription inträdde efter två år. Försök att delge den tilltalade stämning i målet genom stämningsman i Danmark skedde den 11 december 2012, den 10 januari 2013 och någon gång under februari 2013. Sedan vidtogs inte fler åtgärder i målet förrän tingsrätten skickade en skrivelse till åklagaren den 9 maj 2014 och meddelade att stämning inte hade kunnat delges och att åtalet hade preskriberats.

I mål B 415-13 kom ansökan om stämning in till tingsrätten den 29 maj 2013. Åtalet avsåg brott begångna den 6 april 2012 för vilka åtalspreskription inträdde efter två år. Då tingsrätten inte lyckades delge den tilltalade stämning genom vanlig delgivning överlämnades handlingarna till en stämningsman för delgivning en första gång den 25 juli 2013 och en andra gång den 16 september 2013. Den 27

november 2013 kom det in ett hindersbevis i målet. Av hindersbeviset framgick att stämningssmannen hade eftersökt den tilltalade i bostaden vid ett flertal tillfällen utan att anträffa honom. Vidare framgick bl.a. att den tilltalade inte längre svarade i mobiltelefonen när stämningssmannen ringde och att stämningssmannen hade talat med den tilltalades hustru flera gånger och att hon hade lovat att meddela den tilltalade. Trots detta gjorde tingsrätten inga ytterligare försök att delge den tilltalade stämning innan åtalspreskription inträdde i början av april 2014.

I två notariebrottmål (B 227-13 och B 349-13) gjorde tingsrätten ett försök att delge den tilltalade stämning i målet genom stämningssman sedan vanlig delgivning hade misslyckats. I mål B 227-13 skickades uppdraget till stämningssmannen den 18 april 2013 och i mål B 349-13 skickades uppdraget till stämningssmannen den 10 juni 2013. Därefter synes tingsrätten inte ha vidtagit några ytterligare åtgärder i något av målen. I mål B 227-13 inträder åtalspreskription den 22 juli 2014 och i mål B 349-13 inträder åtalspreskription den 13 oktober 2014.

I mål B 360-12 kom ansökan om stämning in till tingsrätten den 23 maj 2012. Åtalet avsåg ett ringa narkotikabrott som enligt gärningsbeskrivningen skulle ha ägt rum den 23 december 2011 eller några dagar dessförinnan. Sedan tingsrätten inte kunnat delge den tilltalade stämning i målet genom stämningssman gjorde domstolen den 5 april 2013 en framställning till polismyndigheten om s.k. personefterlysning och daterade bevakningen av målet till ett år framåt i tiden. Åtalspreskription inträdde dock redan i slutet av december 2013. Först den 9 maj 2014 skickade tingsrätten ett meddelande till åklagaren och redogjorde för att delgivning inte hade kunnat ske och att åtalspreskription hade inträtt.

JO Lars Lindström: Utfärdande av stämning i brottmål bör, som angetts ovan, ske utan dröjsmål. En stämning i brottmål ska delges den tilltalade personligen (jfr 33 kap. 6 § första stycket RB). Enligt 7 § delgivningslagen (2010:1932) är det den myndighet som handlägger ett mål eller ärende som har ansvar för att se till att delgivning sker. Enligt 4 § tredje stycket delgivningsförordningen (2011:154) ska domstolen, om det inte är obehövligt, anteckna de åtgärder som har vidtagits för att genomföra delgivning. För att underlätta eftersökningen av en tilltalad kan tingsrätten begära s.k. personefterlysning hos polismyndigheten. Personefterlysningar löper normalt ett år. Under det året måste från tingsrättens sida ändå aktiva eftersökningar av den enskilde göras, t.ex. i form av olika registerslagningar. Det bör således finnas rutiner för uppföljning av dessa mål och för ställningstagande till om efterlysningen ska förnyas eller inte.

Det är viktigt att tingsrätten utnyttjar de möjligheter som finns för att få den tilltalade delgiven innan åtalspreskription inträder. I de granskade målen har det förekommit längre perioder under vilka det inte verkar ha vidtagits några egentliga eftersökningsåtgärder eller delgivningsförsök. Enligt min mening har tingsrätten i dessa mål inte tillräckligt aktivt försökt att delge den tilltalade stämning. Med anledning av handläggningen i mål B 360-12 finner jag även anledning att erinra

om vikten av att det i rutinerna vid personefterlysningar ingår att bevaka om åtalspreskription inträder under tiden som efterlysningen ligger kvar.

Prövningen av de subjektiva brottsrekvisiten i några brottmålsdomar

I mål B 1003-10 var den tilltalade bl.a. åtalad för att vid två skilda tillfällen uppsåtligen eller av oaktsamhet ha innehaft kniv trots att detta inte varit befogat. Av domen framgick att den tilltalade förnekade gärningarna. Tingsrätten anförde i domskälen efter en genomgång av utredningen i dessa delar att åtalet var styrkt.

I mål B 570-13 var den tilltalade åtalad för att uppsåtligen eller av oaktsamhet ha brutit mot en lokal trafikföreskrift avseende hastighetsbegränsning. I domen angavs att den tilltalade hade erkänt gärningen. I domskälen anförde tingsrätten att det saknades anledning att ifrågasätta mätresultatet från hastighetskameran eller den tilltalades erkännande. Tingsrätten fann det därför styrkt att den tilltalade gjort sig skyldig till brott mot trafikförordningen på sätt som åklagaren gjort gällande. Tingsrätten anförde vidare att den tilltalade därför skulle dömas i enlighet med åtalet.

I mål B 378-13 var den tilltalade åtalad för att uppsåtligen eller av oaktsamhet ha brutit mot en lokal trafikföreskrift avseende hastighetsbegränsning. Av domen framgick att den tilltalade vidgick de faktiska omständigheterna men förnekade brott eftersom hastighetsskyltarna var täckta av sopsäckar vid den för åtalet aktuella tiden. I domskälen anförde tingsrätten, efter en genomgång av bevisningen och viss rättslig reglering, att det var styrkt att den tilltalade i vart fall av oaktsamhet hade gjort sig skyldig till hastighetsöverträdelse på sätt som åklagaren hade gjort gällande. Tingsrätten uppgav vidare att den tilltalade skulle dömas i enlighet med gärningsbeskrivningen.

I mål B 149-14 var den tilltalade åtalad för att uppsåtligen eller av oaktsamhet ha åkt som passagerare i en personbil utan att använda bilbälte. Av domen framgick att den tilltalade förnekade förseelsen och påstod att hon hade haft på sig bilbältet. I domskälen anförde tingsrätten att åtalet borde bifallas på grund av de uppgifter som ett av vittnena hade lämnat. Tingsrätten uppgav vidare att förseelsen hade begåtts av i varje fall oaktsamhet.

JO Lars Lindström: I 30 kap. 5 § RB meddelas bestämmelser om domens innehåll i brottmål. Häri stadgas bl.a. att en dom ska ange domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet (första stycket 5). Som ett minimikrav gäller att domskälen ska ge upplysning om de rättsfakta som ligger till grund för domslutet (Ekelöf m.fl., Rättegång V, 8:e uppl., s. 272).

I de ovan angivna åtalen hade åberopats alternativa subjektiva brottsrekvisit – uppsåt eller oaktsamhet. Av domskälen i mål B 1003-10 och B 570-13 framgår emellertid inte vilket av dessa subjektiva brottsrekvisit som tingsrätten fann styrkt. Det är således oklart om de tilltalade dömts för att ha begått brott uppsåtligen eller av oaktsamhet. Enligt min uppfattning kan vidare uttrycket ”i vart fall av oaktsamhet” som använts i domarna i mål B 378-13 och B 149-14 ge intryck av att

rätten inte ens prövat huruvida uppsåt förelegat utan i stället endast prövat frågan om oaktsamhet, vilket givetvis inte vore ett korrekt tillvägagångssätt från tingsrättens sida.

Mot bakgrund av nu nämnda oklarheter och otydligheter anser jag att de angivna domarna är bristfälliga. Om åklagaren återoppar två alternativa subjektiva rekvisit bör tingsrättens dom innehålla ett ställningstagande till vilket av dessa rekvisit rätten funnit bevisat.

Angivande av parter i domen

I tingsrättens dom den 3 april 2014 i mål B 86-14 anges under rubriken ”Parter” och ”Målsägande” orden ”Sekretess A”. Vidare anges i domslutet att den tilltalade ska utge visst skadestånd till ”Sekretess A” och att ”Sekretessen enligt 35 kap. 12 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) ska bestå för uppgifterna om Sekretess A:s, Sekretess SH:s och Sekretess KK:s identiteter, som lagts fram inom stängda dörrar.”

JO Lars Lindström: Bestämmelser om domens innehåll i brottmål finns i 30 kap. 5 § RB. I paragrafen föreskrivs bl.a. att parterna ska anges i domen (första stycket 2). En målsägande som för skadeståndstalan i målet är part. Enligt stadgad domstolspraxis anges, när det gäller fysiska personer, parternas namn, personnummer och adress. Syftet med att ange parterna i domen är naturligtvis att dessa ska kunna identifieras så att domen kan verkställas. När det gäller målsägande i brottmål utelämnas dock ofta adressen i domen (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken, 1 april 2013, Zeteo, kommentaren till 30 kap. 5 §).

Målsägandens namn ska alltså alltid anges i domen. Det förhållandet att målsägandens identitet omfattas av sekretess medför inget undantag från detta krav. I en sådan situation ska namnet i varje fall redovisas i en bilaga till domen. I den offentliga delen av domen görs då en hänvisning till bilagan, som innehåller de sekretessbelagda uppgifterna (jfr Heuman och Tansjö, Sekretess m.m. hos allmän domstol, 3:e upplagan, s. 48).

Jag har vid min granskning inte kunnat hitta någon bilaga till den beskrivna domen – eller skrivning i övrigt i domen – där målsägandens namn framgår. Domen är alltså bristfällig i nu nämnt avseende.

Påföljdsbestämningen i ett brottmål

I mål B 138-12 dömdes den 7 mars 2012 en av de tilltalade för stöld till 20 dagsböter. I domslutet hänvisades även till 29 kap. 7 § första stycket brottsbalken, BrB. Tingsrätten uppgav i domskälen bl.a. att den tilltalade vid brottstillfället endast var 15 år gammal och att straffvärdet med beaktande av den tilltalades ungdom fick anses motsvara 20 dagsböter.

JO Lars Lindström: Påföljden för stöld är fängelse i högst två år (8 kap. 1 § BrB). Enligt 29 kap. 7 § första stycket BrB får rätten emellertid döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet om den tilltalade har begått brottet innan han

eller hon fyllt tjuugoett år. Det innebär att det var möjligt för tingsrätten att döma den tilltalade för stöld till dagsböter. Dagsböter ska dock bestämmas till ett visst antal av minst 30 och högst 150 (25 kap. 2 § första stycket BrB). Om ett brott bör föranleda ett lägre straff än 30 dagsböter ska böterna dömas ut i penningböter (25 kap. 1 § BrB). Någon möjlighet att döma ut ett lägre antal dagsböter än 30 finns inte. Tingsrättens påföljdsbestämning var alltså felaktig.

En fråga om domförhet i brottmål

I mål B 237-14 dömdes den 9 maj 2014 den tilltalade för olovlig körning, grovt brott, till fängelse en månad. Huvudförhandlingen i målet hölls den 7 maj 2014 och av anteckningarna från huvudförhandlingen framgår att målet avgjordes av en lagfaren domare utan nämnd.

JO Lars Lindström: Jag beslutar att ta upp frågan om tingsrättens domförhet i målet till utredning i ett särskilt ärende.

Utformningen av en brottmålsdom

I mål B 653-12 hölls huvudförhandling den 16 oktober 2012. Av anteckningarna från huvudförhandlingen framgår att tingsrätten i samband med huvudförhandlingen beslutade att den tilltalade inte längre skulle vara häktad i målet samt att dom i målet skulle meddelas den 30 oktober 2012. I den dom som meddelades den 30 oktober 2012 anges i domslutet att häktningsbeslutet hävs. Tingsrätten berörde inte häktningsfrågan i domskälen men av det avräkningsunderlag som bifogades domen framgår att frihetsberövandet hade upphört den 16 oktober 2012.

JO Lars Lindström: Eftersom häktningsbeslutet hade hävts redan den 16 oktober 2012 var det fel att ta in ett sådant beslut i domen den 30 oktober 2012. Jag vill med anledning av det inträffade framhålla vikten av att utformningen av domar sker med största noggrannhet. En dom bör granskas ingående innan den undertecknas och expedieras.

Tvistemål

Handläggningstiden m.m. i vissa dispositiva tvistemål

Under inspektionen granskades flera mål i vilka det kunde konstateras att tingsrätten på olika sätt hade brustit i skyldigheten att driva förberedelsen av tvistemål framåt mot ett snabbt avgörande. I flera mål var handläggningstiden omotiverat lång och handläggningen hade präglats av passivitet. I vissa av målen hade handläggningen helt stannat av. Som exempel kan nämnas följande.

Mål T 945-10 inleddes i november 2010. Sammanträde för muntlig förberedelse hölls i mars 2011 och i mars 2012. En omfattande skriftväxling har skett i målet. Från maj 2013 stannade tingsrättens handläggning av helt under drygt åtta månader.

I mål T 888-11, som inleddes i oktober 2011, hölls sammanträde för muntlig förberedelse i maj 2012. Därefter har en omfattande skriftväxling skett mellan parterna.

Mål T 339-12 inleddes i maj 2012. Sedan viss skriftväxling skett avstannade tingsrättens handläggning av målet helt under åtta månader. Sammanträde för muntlig förberedelse hölls först i augusti 2013. Efter ytterligare skriftväxling hölls ännu ett sammanträde för muntlig förberedelse den 27 mars 2014.

Mål T 455-12 inleddes i juni 2012. Sammanträde för muntlig förberedelse hölls i november 2012 och följdes av viss skriftväxling. Med hänvisning till pågående förlikningsförhandlingar begärde och beviljades parterna anstånd med att bl.a. komma in med yttranden vid tio tillfällen. Från juni 2013 till januari 2014 vidtog tingsrätten i princip inga andra åtgärder än att bevilja parterna anstånd. I en skrivelse den 22 november 2013 upplyste dock tingsrätten parterna om att handläggningen av målet hade stannat upp i tingsrätten och att det skulle krävas bärande skäl och en konkret redogörelse för vad som pågår i förlikningsarbetet för att ytterligare anstånd skulle beviljas. Därefter har skriftväxlingen fortsatt och tingsrätten har beviljat parterna ytterligare två anstånd.

Mål T 627-12 inleddes i september 2012. Den 13 maj 2013 inkom en av parterna med en ansökan om rättshjälp. Därefter avstannade tingsrättens handläggning helt under nästan elva månader. Först den 13 maj 2014, ett år efter att ansökan om rättshjälp inkommit, meddelade tingsrätten beslut i frågan.

Mål T 634-12 inleddes i september 2012. Sedan muntlig förberedelse hållits och viss skriftväxling skett mellan parterna stannade tingsrättens handläggning av helt mellan den 3 april 2013 och den 11 april 2014, dvs. under drygt ett år.

Mål T 794-12 inleddes i november 2012. Sedan tingsrätten påbörjat handläggningen stannade den av helt mellan den 13 maj 2013 och den 8 april 2014, dvs. under nästan elva månader.

JO Lars Lindström: Sedan den 1 januari 2011 finns i regeringsformen ett uttryckligt krav på att en rättegång ska genomföras inom skälig tid (2 kap. 11 § andra stycket). Sedan tidigare föreskrivs det i 42 kap. 6 § tredje stycket RB att rätten ska driva förberedelsen av ett mål med inriktning på ett snabbt avgörande. Denna förpliktelse fullgör rätten främst genom formell processledning som består i olika åtgärder för att styra processens yttre förlopp, men även genom materiell processledning, som bl.a. innebär att rätten ska verka för att tvistefrågorna blir klarlagda. För att kunna fullgöra sin skyldighet är det av vikt att rätten agerar med fasthet i båda nu nämnda avseenden och hela tiden är aktiv under förberedelsen.

Enligt 42 kap. 6 § fjärde stycket RB ska rätten upprätta en tidsplan för målets handläggning, om det inte på grund av målets beskaffenhet eller av något annat särskilt skäl är obehövligt. En omsorgsfullt upprättad tidsplan medför en uppstramning och effektivisering av förberedelsen och ger såväl parterna som

rätten en god överblick över processen och vilka åtgärder som återstår att vidta för att få målet till avgörande (prop. 2004/05:131 s. 132 f).

Ett ytterligare sätt att skapa en god överblick över processen och vilka åtgärder som kan behöva vidtas för att målet ska bli klart för avgörande är att i enlighet med 42 kap. 16 § RB göra en skriftlig sammanställning av parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som dessa grundas på. En sådan sammanställning skapar förutsättningar för en koncentrerad och effektiv huvudförhandling. Arbetet med sammanställningen tvingar parterna att precisera sina ståndpunkter. En välskriven sammanställning kan också många gånger vara till stor hjälp vid domskrivningen (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken, 1 april 2013, Zetee, kommentaren till 42 kap. 16 § RB).

När ett skriftligt svaromål har kommit in är presumptionen att ett sammanträde för muntlig förberedelse ska hållas (se 42 kap. 9 § tredje stycket RB). Om förberedelsen i för stor utsträckning bedrivs på så sätt att en skrivelse från den ena parten översänds till motparten med föreläggande att komma in med skriftligt yttrande inom viss angiven tid finns det risk att domstolen blir en ”brevlåda” för parternas skriftväxling. Handläggningstiden kan i många mål förkortas om rätten i större utsträckning tillämpar en ordning med muntlig förberedelse i syfte att klarlägga parternas ståndpunkter.

Det är även viktigt att rätten vid behov använder sig av de möjligheter att påskynda målet som RB tillhandahåller. Som exempel kan nämnas s.k. stupstocks förelägganden eller möjligheten att meddela att förberedelsen vid viss senare tidpunkt ska anses vara avslutad (42 kap. 15 och 15 a §§ RB) liksom möjligheten att hålla ytterligare ett eller flera sammanträden för muntlig förberedelse i situationer då parternas processföring gör det svårt att effektivt driva förberedelsen framåt genom ett skriftligt förfarande.

I några mål, t.ex. mål T 339-12 och T 794-12, hade någon tidsplan inte upprättats trots att det inte kunde sägas vara obehövligt. Jag noterade att sammanställningar hade satts upp i ett antal mål men saknades i åtskilliga. Det är, enligt min uppfattning, ofta till fördel för handläggningen att en sammanställning upprättas. Jag vill därför framhålla att dessa åtgärder bidrar till att effektivisera handläggningen av tvistemålen.

I några mål, t.ex. mål T 945-10 och T 888-11, hade rätten enligt min uppfattning tillåtit en alltför omfattande skriftväxling. Efter det första sammanträdet för muntlig förberedelse i mål T 945-10 pågick skriftväxling under ett år innan ett fortsatt sammanträde för muntlig förberedelse hölls. Tingsrätten vidtog i huvudsak inga andra åtgärder under denna period än att vidarebefordra parternas yttranden och bevilja anstånd. I mål T 888-11 har skriftväxling mellan parterna pågått sedan sammanträde för muntlig förberedelse hölls den 28 maj 2012. Någon huvudförhandling var vid tidpunkten för inspektionen inte utsatt. Jag anser att domstolen i dessa fall i princip har fungerat som en sådan ”brevlåda” som jag

beskrev ovan. Jag vill här återigen betona tingsrättens skyldighet att vara aktiv under handläggningen och att driva förberedelsen framåt mot ett avgörande.

I mål T 455-12 låg tingsrättens handläggning av målet i princip helt nere under cirka sju månader i avvaktan på utfallet av parternas förlikningsdiskussioner. Rätten ska visserligen enligt 42 kap. 17 § RB verka för att parterna förlikas och det är inte ovanligt att parterna i ett tvistemål anger att förlikningsförhandlingar pågår och att målets handläggning bör avvakta resultatet av dessa förhandlingar. När parternas diskussioner ännu efter någon tid inte har gett resultat, såvitt tingsrätten kan bedöma, kan det ofta vara lämpligt att rätten vidtar någon åtgärd. Rätten kan t.ex., efter samråd med parterna, kalla till ett sammanträde för muntlig förberedelse. Vid ett sådant kan, under rättens ledning, parternas ståndpunkter och förutsättningar för en samförståndslösning utredas. Ett stort antal anstånd, även kortare sådana, riskerar naturligtvis att medföra att målets handläggningstid förlängs i inte oväsentlig mån. Jag anser därför att det finns skäl för domstolen att iaktta restriktivitet med beviljande av anstånd.

I mål T 339-12 tog det lång tid innan ett sammanträde för muntlig förberedelse sattes ut. Det dröjde drygt 15 månader från det att ansökan om stämning kom in till tingsrätten till dess ett sammanträde för muntlig förberedelse hölls. Det får i många fall antas vara till fördel för handläggningen av ett mål att ett sammanträde hålls i ett tidigt skede.

Jag vill slutligen påpeka att sådana långa uppehåll i handläggningen som förekommit i mål T 945-10, T 339-12, T 627-12, T 634-12 och T 794-12 naturligtvis är oacceptabelt. Det är inte heller godtagbart att det tar så lång tid som ett år innan tingsrätten prövar en ansökan om rättshjälp såsom skett i mål T 627-12.

Två frågor gällande tredskodomar

Kommunicering inför meddelande av tredskodom

Mål FT 777-12 anhängiggjordes vid tingsrätten genom överlämnande från Kronofogdemyndigheten. Svaranden förelades att yttra sig över överlämnandeskriften med bilagor senast visst datum vid äventyr av tredskodom. Av överlämnandeskriften och den faktura som bifogades framgick att det yrkade kapitalbeloppet uppgick till 1 260 kr. Sedan tingsrätten förelagt kändanden att komma in med en precisering av yrkandet i målet uppgav kändanden i ett yttrande att det yrkade kapitalbeloppet uppgick till 1 310 kr. Kändandens yttrande kommunicerades inte med svaranden. Tingsrätten meddelade sedan tredskodom i vilken det kapitalbelopp som svaranden förpliktigades att utge till kändanden bestämdes till 1 310 kr.

JO Lars Lindström: Underlåter svaranden att följa ett föreläggande att skriftligen avge svaromål vid påföljd att tredskodom annars kan komma att meddelas mot honom eller henne, får en sådan dom enligt 44 kap. 7 a § RB meddelas om inte kändanden har motsatt sig det. Av 44 kap. 8 § andra stycket RB följer att en sådan påföljd förutsätter att svaranden har tagit del av kändandens framställning. Eftersom

tingsrätten inte hade delgett svaranden det justerade yrkandet i det här målet saknades förutsättningar att döma i enlighet med detta i en tredskodom på sätt som skedde. Tingsrätten borde givetvis ha delgett svaranden det justerade yrkandet innan målet avgjordes.

Undanröjande av tredskodom

Mål FT 943-13 inleddes genom en ansökan om återvinning av en tredskodom. Sedan svaranden hade betalat den omstämda kapitalskulden återkallade käranden sin talan varpå tingsrätten avskrev målet utan att undanröja tredskodomen.

JO Lars Lindström: När ett mål om återvinning av en tredskodom avskrivs på grund av att käranden har återkallat sin talan förlorar tredskodomen sin verkan vilket bör komma till uttryck i avskrivningsbeslutet, lämpligen genom att tredskodomen förklaras undanröjd.

Prövning av ett yrkande om avvisning

I mål T 80-13 som gällde en fordran yrkade svaranden att kärandens talan skulle avvisas på grund av res judicata. Utan att först ta ställning till invändningen om rättegångshinder prövade tingsrätten målet i sak. Tingsrätten ogillade käromålet i dom och anförde i domskälen att tingsrätten vid den utgången inte hade någon anledning att ta ställning till avvisningsyrkandet.

JO Lars Lindström: Av 34 kap. 1 § RB framgår att en fråga om rättegångshinder ska tas upp till prövning av rätten så snart anledning till det förekommer. Detta innebär att rätten över huvud taget inte bör ingå i prövning av saken förrän det är klart att det inte föreligger något hinder mot rättegången. Rätten ska alltså i varje skede av rättegången se till att något rättegångshinder inte finns och, om så är fallet, avvisa målet (jfr motiven NJA II 1943 s. 441). Tingsrätten borde alltså ha prövat frågan om rättegångshinder innan rätten prövade målet i sak.

Ränta på rättegångskostnader

I mål T 49-14 meddelade tingsrätten tredskodom mot svaranden den 25 mars 2014. I domen förpliktade tingsrätten svaranden att ersätta käranden för rättegångskostnader med visst belopp jämte ränta enligt 6 § räntelagen (1975:635) från den 24 mars 2014, dvs. dagen innan domen meddelades, till dess betalning sker.

JO Lars Lindström: Av 18 kap. 8 § andra stycket RB framgår att ersättning för rättegångskostnad även ska innefatta ränta enligt 6 § räntelagen från dagen då målet avgörs till dess betalning sker. Det var alltså fel av tingsrätten att förordna om ränta från dagen innan domen meddelades.

Några frågor i familjemål

En fråga gällande umgängesstöd

I mål T 156-13 om vårdnad, boende och umgänge förordnade tingsrätten i en dom bl.a. att de barn målet gällde skulle ha rätt till visst umgänge med sin mamma i närvaro av umgängesstödjare. Tingsrätten förordnade vidare att barnen skulle ha

rätt till umgänge med mamman på visst annat sätt när socialnämnden bedömer att det inte längre är behövligt med umgängesstöd.

JO Lars Lindström: Enligt 6 kap. 15 c § föräldrabalken, FB, får rätten när den beslutar om umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med besluta att en person som utses av socialnämnden ska medverka vid umgänget om barnet har behov av det. Ett beslut om sådant umgängesstöd ska gälla för viss tid. När domstolen bestämmer tiden måste den göra en prognos avseende framtiden. Tiden ska bestämmas utifrån hur länge barnet kan förväntas behöva stödet. En rimlig utgångspunkt är att tiden bestäms till högst ett år (se Wallin och Vängby, Föräldrabalken, 1 januari 2013, Zeteo, kommentaren till 6 kap. 15 c §). Det ankommer alltså på rätten att begränsa umgängesstödet i tid. Rätten kan inte överlämna den bedömningen till socialnämnden på sätt som skett.

Villkor för umgänge i en dom i ett vårdnadsfall

Mål T 552-12 avsåg vårdnad om barn m.m. Tingsrätten meddelade dom i målet den 8 juli 2013. Domen innefattade förordnanden om vårdnad, boende och umgänge. Som punkt 5 i domslutet förordnade tingsrätten att käranden under en viss period då barnet hade rätt till umgänge med honom skulle genomföra regelbundna drogtester vid minst två tillfällen varje vecka. Om drogtesterna påvisade droganvändning skulle umgänge inte ske. I domskälen angav tingsrätten inte några skäl för villkoret om drogfrihet.

JO Lars Lindström: Av 6 kap. 17 § andra stycket FB framgår att frågor om bl.a. umgänge ska handläggas i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Enligt 17 kap. 7 § första stycket femte punkten RB ska rätten i en dom ange domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet. Att domskälen redovisas noggrant är viktigt av flera orsaker. Dels möjliggör det för såväl parterna som för en bredare allmänhet att kontrollera hur domstolen har resonerat vilket är av betydelse för förtroendet för rättskipningen. Dels har en utförlig domsmotivering betydelse när en part vill utnyttja möjligheten att överklaga domen. Den förlorande parten får lättare att bedöma om det lönar sig att överklaga och den högre rätten får bättre möjligheter att bedöma domens riktighet (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken, 1 april 2013, Zeteo, kommentaren till 17 kap. 7 §).

Även om det är ovanligt har det inte ansetts finnas något hinder mot att rätten förordnar om drogfrihet som villkor för umgänge med barn (se bl.a. Svea hovrätts dom den 17 maj 2004 i mål T 9137-02 och Sjösten, Vårdnad, boende och umgänge, 3:e uppl., s. 102). När så sker är det angeläget att skälen för detta redovisas. Av tingsrättens dom framgår att frågan om kärandens eventuella bruk av droger hade diskuterats under rättegången och att käranden hade uppgett att han var villig att visa att han inte använder droger. Vilka skäl som domstolen lade till grund för villkoret om drogfrihet redovisas emellertid inte i domen. Tingsrätten borde – även om käranden hade förklarat sig villig att lämna drogtester – ha motiverat villkoret om drogfrihet.

Långsam handläggning

I äktenskapsskillnadsmålet T 924-12 återkallade käranden sin talan den 19 augusti 2013. Tingsrätten gav svaranden tillfälle att yttra sig över återkallelsen senast den 29 augusti 2013. Inte förrän den 8 januari 2014 skrev tingsrätten av målet på grund av återkallelsen.

JO Lars Lindström: Från det att målet var klart för avskrivning dröjde det mer än fyra månader innan tingsrätten skrev av målet. En sådan tidsutdräkt är inte acceptabel.

Ärenden*Långsam handläggning*

Ärendet Ä 874-13 inleddes den 27 november 2013 med att en borgenär överklagade ett beslut om skuldsanering. Inte förrän den 15 april 2014, dvs. nästan fem månader senare, började tingsrätten handlägga ärendet genom ett föreläggande till klaganden, som gav in en komplettering den 23 april 2014. Därefter har tingsrätten inte vidtagit någon åtgärd i ärendet.

I ärende Ä 114-14 om överklagande av överförmyndares beslut kom det in en skrivelse från överförmyndaren den 24 mars 2014. Därefter fortsatte inte handläggningen av ärendet förrän efter nästan två månader med att tingsrätten den 19 maj 2014 skickade ett föreläggande till klaganden.

JO Lars Lindström: Att ett ärende blir liggande i nästan fem månader utan åtgärd är oacceptabelt. Det är inte heller acceptabelt att handläggningen av ett ärende stannar upp under två månader.

Partsställningen vid överklagande av en myndighets beslut

I ärendena Ä 812-13 och 872-13 prövade tingsrätten överklaganden av beslut av inskrivningsmyndigheten i lagfartsärenden. I protokoll med slutliga beslut i ärendena hade som klagandens motparter tagits upp de personer från vilka klagandena hade förvärvat fastigheterna. I Ä 812-13 hade tingsrätten kommunicerat överklagandet med denna person.

JO Lars Lindström: Enligt 19 kap. 32 § tredje stycket jordabalken ska vid överklagande av ett beslut av inskrivningsmyndigheten i ett inskrivningsärende lagen (1996:242) om domstolsärenden tillämpas om det inte följer något annat av balken. Enligt 11 § lagen om domstolsärenden gäller att om en enskild överklagar en förvaltningsmyndighets beslut är förvaltningsmyndigheten motpart till den enskilde sedan handlingarna överlämnats till domstolen. I de granskade ärendena borde tingsrätten alltså ha behandlat inskrivningsmyndigheten som motpart till klagandena.

Lämplighetsprövning av god man

Vid inspektionen uppmärksammades ett antal avslutade ärenden om anordnande av godmanskap i vilka överförmyndaren varit sökande och där överförmyndaren i

ansökan yrkat att en viss person skulle förordnas till god man (Ä 261-14, Ä 291-14, Ä 272-14, Ä 117-14 och 118-14). Bifogat till ansökningarna fanns samtycken från de föreslagna gode männen men inga lämplighetsintyg. I samtliga ärenden hade tingsrätten i slutliga beslut förordnat den av överförmyndaren föreslagna personen till god man.

JO Lars Lindström: Till god man ska, enligt 11 kap. 12 § FB, utses en rättrådig, erfaren och i övrigt lämplig man eller kvinna. För tingsrättens handläggning i dessa slag av ärenden gäller officialprincipen. Detta innebär att domstolen har ett eget ansvar för att utredningen i ärendet är tillräcklig. JO har tidigare uttalat att en tingsrätt i viss mån får anses ha rätt att utgå från att överförmyndaren, innan denne gör eller tillstyrker en ansökan, har vidtagit erforderlig utredning. Man kan dock inte utan vidare utgå från att så alltid är fallet (se JO 2009/10, s. 426, dnr 3958-2007 och 4296-2007).

Eftersom det i ovan nämnda ärenden inte fanns några uttryckliga uppgifter om de föreslagna gode männens lämplighet borde tingsrätten ha förvässat sig om att erforderliga kontroller av lämpligheten vidtagits av överförmyndaren.

Handläggningen av frågor kring en boutredningsmans redovisnings-skyldighet enligt 19 kap. 14 a § ÄB

I tingsrättens ärende Ä 755-11 förordnades J.J. den 3 oktober 2011 att som boutredningsman förvalta dödsboet efter G.S.F. I en skrivelse till J.J. den 20 juni 2013 angavs att tingsrätten vid genomgång av redovisningar från boutredningsmän funnit att det inte inkommit någon underrättelse om årsredovisning/slutredovisning i nämnda ärende. Vidare erinrade tingsrätten om den redovisningsskyldighet som åligger en boutredningsman och angav att svar önskades senast den 5 augusti 2013. Tingsrätten lade sedan upp ett redovisningsärende (Ä 363-14) och förelade J.J. den 14 maj 2014 att senast den 30 maj 2014 komma in med yttrande. Texten i föreläggandet var i stort sett likalydande med det som angavs i skrivelsen den 20 juni 2013, dock med det tillägget att det avsåg åren 2012 och 2013.

Den 23 oktober 2009 förordnades S-Å.T. att som boutredningsman förvalta dödsboet efter P.M. (tingsrättens ärende Ä 729-09). Den 20 juni 2013 skickade tingsrätten en skrivelse till S-Å.T. med samma innehåll som redogjorts för ovan. Den 14 maj 2014 lade tingsrätten upp ett redovisningsärende (Ä 369-14) och samma dag förelades S-Å.T. att senast den 30 maj 2014 komma in med yttrande. Även i detta fall var texten i föreläggandet i stort sett likalydande med det som angavs i skrivelsen den 20 juni 2013. I det till ärendet hörande dagboksbladet fanns en anteckning om att S-Å.T. under juli 2013 meddelat per telefon att redovisning gjorts den 9 januari 2012. S-Å.T. inkom med yttrande den 20 maj 2014 av vilket det framgick att uppdraget som boutredningsman avslutades den 9 januari 2012 samt att slutredovisning upprättades och delgavs dödsbodelägarerna samma dag. Han begärde samtidigt att bli entledigad som boutredningsman.

Den 21 juni 2011 förordnades G.N. att som boutredningsman förvalta dödsboet efter M.H. (tingsrättens ärende Ä 205-11). Den 20 juni 2013 skickade tingsrätten samma sorts skrivelse till G.N. som tidigare nämnts avseende boutredningsmännen J.J. och S-Å.T. Den 14 maj 2014 lade tingsrätten upp ett redovisningsärende (Ä 370-14) och skickade ett föreläggande till G.N. med samma innehåll och svarsdatum som de ovan nämnda föreläggandena.

JO Lars Lindström: En boutredningsman är gentemot dödsbodelägarna redovisningsskyldig för sin förvaltning (19 kap. 15 § ÄB). Redovisning ska avges i samband med att förvaltningen upphör, dvs. då uppdraget slutförts eller när boutredningsmannen dessförinnan entledigas av annan anledning. Dessutom ska en boutredningsman, enligt 19 kap. 14 a § ÄB, före den 1 april varje år tillstålla minst en av dödsbodelägarna en redovisning för medelsförvaltningen under föregående år. Övriga dödsbodelägare samt rätten ska samtidigt underrättas om vem eller vilka av dödsbodelägarna som tillställts årsredovisningen.

Det ankommer på rätten att kontrollera att boutredningsmannen fullgör sin årliga redovisningsskyldighet. Av den anledningen bör en särskild rutin för bevakningen finnas vid tingsrätten. I de ovan redovisade ärendena tog det över ett år, i ett fall över tre år, från det att redovisningsskyldighet enligt 19 kap. 14 a § ÄB inträdde till dess att tingsrätten kontaktade boutredningsmännen genom skrivelser i juni 2013. Därefter verkar inga åtgärder ha vidtagits förrän tingsrätten knappt ett år senare skickade förelägganden med samma innehåll till boutredningsmännen. Enligt min uppfattning borde tingsrätten ha varit betydligt mer aktiv i sin kontrollfunktion. Förutom att agera med större skyndsamhet borde tingsrätten ha utnyttjat den möjlighet till föreläggande vid vite som lagen ger (19 kap. 14 a § tredje stycket ÄB). När det gäller ärende Ä 369-14 verkar boutredningsmannen redan i juli 2013 ha meddelat tingsrätten att redovisning skett, vilket borde ha fått tingsrätten att redan i anslutning till detta agera i saken.

En överförmyndarfråga

I ärende Ä 85-14 framkom att en person i oktober 2013 ansökte hos Överförmyndaren i Kalix om att en god man skulle förordnas för honom. I beslut den 30 oktober 2013 avskrev överförmyndaren ärendet eftersom överförmyndaren ansåg att ansökan inte visade att förutsättningarna för godmanskap var uppfyllda.

JO Lars Lindström: Jag beslutar att ta upp överförmyndarens handläggning till utredning i ett särskilt ärende.

Vid protokollet

Lena Lindbäck

Justerat den 23 juni 2014

Lars Lindström

Expedieras till

Haparanda tingsrätt

Justitiedepartementet (angående ”Allmän tolk”, s. 2)